
Мр Милан МАТИЋ

**ДРАГОЈЛО ДУДИЋ — ПАРТИЗАНСКИ ПРЕГОВОРАЧ
СА ЧЕТНИЦИМА 1941. ГОДИНЕ**

Осим остатака грађанских политичких странака и група, у Србији након окупације, априла 1941. делују две четничке организације које се формирају на терену западне и јужне Србије. Средином маја 1941. пуковник бивше југословенске војске Драгољуб-Дража Михаиловић окупља на Равној Гори групу четника састављену махом од официра те исте војске, а у југоисточној Србији Коста Миловановић Пећанац групу својих истомишљеника. Иако предратна четничка организација није била запажена у политичким збивањима, нити је уживала неку значајнију популарност, у данима опште дезорганизације и расула гласови о једној или другој четничкој групи звучали су у народу охрабрујуће и будили наду да још све није изгубљено и да се у условима окупације може оружаном борбом одупрети завојевачу.

Четничко руководство, са Дражом Михаиловићем на челу, од почетка није предвиђало никакву оружану активност против окупатора, већ се само оријентисало на стварање обавештајних веза и упоришта и на окупљању присталица верних бившем режиму, ради преузимања власти и успостављања ранијег друштвеног поретка „када за то дође одлучујући тренутак“. Доследно том циљу равногорско руководство изричито је забрањивало свако изазивање а посебно вођење оружаних акција против окупатора. Све је добро маскирано тезама које су четнички емисари ширили да ће српски народ једино на тај начин избећи све репресалије и кроз окупацију и ратни вихор проћи с минимумом губитака. Овај сасвим пасиван став према оружаном борби у време када су народне масе, под утицајем КПЈ, показивале спремност да се боре против окупатора, произилазио је из капитулантског односа владајућег режима по питању одбране земље у време априлске агресије и раније, чију политику су чланови равногорске групе настављали. Таквој политици влада у избеглиштву пружала је и даље подршку, о чему говори податак да она у својим порукама током маја и јуна 1941. ни у једном случају није говорила о потреби организовања отпора окупатору. Напротив, иста влада је у августу и октобру 1941. позивала да се непријатељ без потребе не изазива, да се снаге штеде за одсудну битку итд., а нешто касније

позваће све борце за слободу „да се уједине у заједничкој борби против окупатора и насилника, стављајући се под команду команданта свих југословенских оружаних снага у земљи Драже Михаиловића”.¹

После априлског слома Коста Миловановић Пећанац, око чијег имена се брзо плела легенда „великог” националног хероја, обнавља четничку организацију настојећи да јој, на основи традиције из времена топличког устанка 1917. године, привуче што већи број присталица. Измишљени гласови о томе да се „прослављени војвода” крије са својим четама по шумама да би у погодном тренутку ударио на непријатеља, невероватном брзином су се преносили не само кроз насеља јужне и источне Србије, већ и шире, по целој Србији. Описујући појаву и почетак деловања Косте Пећанца, Раде Драинац у својим записима, између осталог, бележи: „Много се тих дана по мом доласку из ропства шапутало о Кости Пећанцу, који се с „јаком” четом скривао у Соколовици, с оне стране Топлице. Мора се признати, тих дана, док се Коста скривао као стари народни хајдук по шумама, његово је име блистало у старом ореолу народног борца и хероја”.² Пећанчева организација је расла првих месеци окупације, захваљујући смишљеној пропаганди о патриотским и борбеним побудама њеног постојања. Има података који говоре да је извештан број омладинаца, руковођен патриотским расположењем, сам тражио да јој се прикључи а један део родољуба који јој је приступио, чинио је то верујући да она постоји зато да би се борила против окупатора. Сам Пећанац је настојао да помоћу патриотских парола прошири свој утицај по целој Србији и подреди својој команди све четнике. Између осталог, он је и напад Немачке на Совјетски Савез и пораст антифашистичког расположења у народу користио за омасовљење своје организације, приказујући се да је „стопроцентно за победу Русије”. Чак и обраћањем неким својим војводама у писмима „драги моји стаљинци”.³ Међутим, после почетка народног устанка под руководством КПЈ, Коста Пећанац са својим четничким одредима ступа у борбу против партизана и декларише се као отворени сарадник окупатора, а половином августа 1941, на састанку са шефом Гестапоа за Србију, потписује и званични споразум с Немцима о заједничкој борби, против народноослободилачког покрета.⁴

¹ Јован Марјановић, *Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*, Београд 1963, стр. 79.

² Раде Драинац, *Црни дани — Записи*, Београд 1963, стр. 77.

³ Драгољуб Петровић, *Четничка организација Косте Пећанца у окупираној Србији до почетка октобра 1941*, Војноисторијски гласник, бр. 2, 1968, стр. 182.

⁴ *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа*, т. II. књ. 2, Београд, 1964, стр. 38 (даље Зб. НОР). У прогласу издатом 27. августа 1941. К. Пећанац је, између осталог, упозоравао: „Од данас, када ја примам одговорност пред нашим народом, казниће се смрћу сваки ко буде покушао да државне и самоуправне објекте, железнице, мостове, путеве, државне зграде и приватну имовину штети и уништава, као и све што припада окупаторским снагама” (Архив Војноисторијског института НДА-33-11-5).

У току припрема и покретања устанка ЦК КПЈ и Покрајински комитет КПЈ за Србију су преко прогласа, писама и других инструктивних докумената непрекидно истицали потребу стварања најширег народног фронта за борбу против окупатора, без обзира на политичку и верску припадност. Још на Мајском саветовању КПЈ закључено је да је „преко потребно повезати се свугдје на терену са свим оним групама и присталицама негдашњих буржоаских партија које су вољне да се боре под руководством Компартије против окупатора и против свега онога што је донијело народима Југославије данашње патње и зло”.⁵ Ова линија садржана је и у директивама Покрајинског комитета КПЈ за Србију упућеним окружним комитетима за Ваљево, Шабац, Крагујевац и др. Тако се, на пример, у писму Покрајинског комитета ОК за Ваљево, од 16. августа 1941, између осталог, каже: „Одмах прићи стварању заједничких комитета, тј. одбора народноослободилачког фронта, повезујући се са присталицама свих бивших партија које се данас изјашњавају за борбу против окупатора и њихових слугу. Водите рачуна о акцији четника, разних официра и људи окупљених око њих. Мада међу њима има разних струја, чак и нама отворено противничких, ипак треба са напреднијима успоставити контакт. Непријатељ већ покушава да и њих увуче у поход на наше снаге. Стога их морамо придобити за заједничке акције још одмах. Ако се с њима може постићи споразум о заједничкој акцији, заједничкој команди итд., онда не треба водити курс на привлачење њихових људи к нама. Створити савезника у данашњој борби — то је једно од судбоносних питања за даљи ток операција против непријатеља. Код преговора са нашим будућим савезницима, треба се позивати на постигнути споразум између СССР и Енглеске и читавог демократског света”.⁶

Доследно изложеној политици партијска и партизанска руководства су почев од јула 1941. године водила многобројне разговоре с представницима четничке организације Драже Михаиловића, покушавајући да с њима остваре сарадњу и приволе их за борбу против окупатора. Већ у јулу месецу 1941, по препоруци ЦК КПЈ, представници Ваљевског партизанског одреда др Драган Јовановић, Драгојло Дудић и др Милош Пантић ишли су у штаб Драже Михаиловића да би испитали могућност успостављања сарадње и стварања јединственог фронта партизана и четника. У равнорском штабу упознати су са ставом четничког руководства да су партизанске акције против окупатора бесмислица, да ће оне штетити српском народу, да је Немачка тако јака да ће сваку акцију одмах угушити, да треба чекати „док Русија избије зубе немачком лаву, па се тек онда дићи на оружје и тући се насигурно и без великих жртава”. Штавише, четници су предложили да штаб Ваљевског партизанског одреда распусти своје људство кућама, а да се његово руководство, заједно са прего-

⁵ 36. НОР, т. I. књ. 2. стр. 21.

⁶ Исто, т. I. књ. 2. стр. 43.

варачима Д. Јовановићем, Д. Дудићем и М. Пантићем, склони на Равну Гору.⁷ Одлазак представника Ваљевског одреда на разговоре у штаб Драже Михаиловића подстакао је Јосип Броз Тито, генерални секретар КПЈ, који је из илегалног склоништа у Београду руководио устаничким акцијама у целој земљи. У својим сећањима Тито о томе, између осталог, каже: „Ја сам лично још у јулу месецу наредио Штабу Ваљевског партизанског одреда да ступи у везу с Дражом Михаиловићем и да га приволи на борбу у сарадњи с нама. Али он је одлучно одбијао да ишта подузме против Немаца, и то, прво — што уопће није имао никакве војске, а друго што се бојао репресалија”.⁸

Посету представника Ваљевског партизанског одреда, поручник при штабу Драже Михаиловића, Нешко Недић, према једном сачуваном документу од 17. јула 1941. прокоментарисао је следећим речима: „Ми који се налазимо по шумама, немамо никакве везе с овом терористичком акцијом комуниста. Они су ступили с нама у везу и тражили да се придруже нама. Ми смо их одбили и пребацили им што воде овакву једну акцију која може Србији да донесе само зло”.⁹

Овим ставом јасно се изражава тадашње расположење равногорског штаба не само према партизанима него и према заједничкој оружаној борби у коју су их они позивали.

Милош Минић, инструктор Покрајинског комитета при ОК КПЈ за Ваљево и Драгојло Дудић, средином августа 1941. године, у штабу Драже Михаиловића на Равној гори, поново су водили разговоре о сарадњи четника и партизана. Саговорници су им били Драгиша Васић и потпуковник Драгослав Павловић. Партизански представници су им детаљно изложили линију народноослободилачког покрета, стављајући акценат на стварање широког народноослободилачког фронта у који треба укључити све патриотске народне снаге. Указали су им на значај учешћа СССР-а у рату и на уједињавање свих демократских антифашистичких снага у свету у борби против фашизма, што је отварало перспективу скорог ослобођења од окупатора. Међутим, четнички представници су се и овом приликом држали резервисано говорећи да не верују у брзи слом Немачке, да не треба журити с борбом, већ ступити у акцију онда када непријатељи буду потучени на главним фронтovima, изражавајући своју велику бојазан од окупаторских репресалија због оружаних акција итд. Различити приступ и супротна гледишта о битним питањима вођења оружане борбе утицали су да се ови разговори заврше тек незнатним резултатима. Договорено је, наиме, само да се четници и партизани међусобно не нападају, да свака страна задржи слободу акције и да чет-

⁷ Родољуб Чолаковић, **Оружана борба против окупатора и Дража Михаиловић**, Београд 1944, стр. 9—10.

⁸ Јосип Броз Тито, **Војна дјела**, књ. 1, Београд 1961, стр. 228.

⁹ Ј. Марјановић, н. д., стр. 127—129.

ници ступе у оружану борбу против окупатора онда када процене „да је за то дошао моменат”.¹⁰

Током августа 1941. партизани Рађевске чете Ваљевског партизанског одреда чешће су се сусретали са попом Владом Зечевићем и поручником Ратком Мартиновићем, који су предводили осамостаљени војночетнички одред у Рађевини. Један од тих сусрета претворио се у преговоре који су се завршили „потпуним споразумом о заједничкој борби против окупатора”. У својим сећањима поп Влада Зечевић пише: „Једног дана у августу 1941. срели смо се с руководићим друговима из тог одреда Милошем Минићем — Црним, Чедом Милосављевићем, учитељем и политичким комесаром Рађевског батаљона и Мишом Дудићем, активним потпоручником и командантом Рађевског батаљона. Случајност је хтела да тај наш сусрет буде баш на историјском Мачковом камену... Писали ни потписивали нисмо ништа, стегли смо један другом руку и оставили да делом потврдимо речи”.¹¹

Ови разговори о сарадњи вођени су и након заједнички изведене акције за ослобођење Крупња, у којима је учествовао и Драгојло Дудић и о томе забележио следеће: „У кујни куће претседника општине сушили су се људи из руководства. Истодобно водили су се преговори представника војночетничких чета и представника партизанског Ваљевског одреда. Представници четника изјавили су да су врло задовољни борбеношћу, храброшћу и понашањем у борби и ван ове са свима нашим људима. Поручник Мартиновић признао је да морал људства које он води (четници) није на достојној висини; да су многи бежали из борбе, да нису дисциплиновани и тражио је да се сви њихови људи из војног четничког одреда, приликом стапања са партизанима, растуре тако да буду измешани између партизана ради моралног уздизања и политичког изграђивања и држања истих у „чвршћој руци партизана”. После дуже дискусије постигнута је пуна сагласност о стапању ова два одреда; о продужењу заједничких акција под руководством јединственог штаба. Задржано је исто руководство, проширено са још два руководиоца. За начелника штаба одреда дошао је поручник Мартиновић, за заменика политичког ко-

¹⁰ Јован Марјановић, *Прилози историји сукоба народноослободилачког покрета и четника Драже Михаиловића у Србији 1941*, Историја XX века, 1959, I, стр. 185—186. Милош Минић је почетком септембра поново ишао на Равну гору ради разговора са Д. Михаиловићем и протеста поводом напада четника на партизане Колубарске чете у селу Планиници, када је поново утврђен споразум о узајамном ненападању четника и партизана (исто, стр. 191).

¹¹ Влада Зечевић, *И то да се зна*, Загреб 1968, стр. 11—12. У ослобођеном Крупњу поп Влада Зечевић је говорио на збору грађана објашњавајући „важност јединства акције партизана и четника. Према белешкама Дудића он је осудио све оне који још увек седе на Равној гори и другде и вичу „још није време”. Нарочито је истакао издајнички рад Косте Пећанца и владе генерала Недића”. (Драгојло Дудић, *Дневник 1941* Београд 1957, стр. 139).

месара овога штаба дошао је свештеник Влада Зечевић, као представници војно-четничких одреда".¹²

Осим Крупња, заједничким акцијама сједињених одреда ослобођена је Лозница, Зајача и друга места, а штаб одреда се обратио летком становништву ваљевског краја, Подриња и Рађевина, позивајући га на јединство у борби против окупатора и домаћих издајника.

Овај заиста ретки пример истинске сарадње партизана и четника резултат је патриотског и борбеног односа и искрене жеље да се збаци окупаторски јарам, што четничко равногорско руководство није прихватило, о чему, поред одбијања понуђене сарадње, говори и податак да су поп Влада Зечевић и поручник Ратко Мартиновић од стране равногорског руководства осуђени на смрт због прихватања сарадње са партизанима, учешћа у акцијама против окупатора и наводног отпадништва од четничке организације.

Чињеница је да је Дудић дао изузетни допринос настојањима партијског и партизанског руководства да се сарадња са четницима оствари, односно да се јавно раскринка дволична четничка политика, која је објективно онемогућавала мобилизацију најширих народних маса у борби против окупатора.

Не само приликом ове две посете равногорском штабу, Драгојло Дудић је у свакој прилици, као политички комесар Колубарске чете, а затим и као заменик команданта Ваљевског партизанског одреда, настојао да четничким командантима, па и њиховом људству, објасни смисао, циљеве и неодложну потребу одлучне борбе за национално ослобођење. Примере за такво своје деловање забележио је у Дневнику, 14. августа 1941: „Правац кретања је Боговаћа — манастир. Људе смо оставили у шуми у близини кафане, а нас четворица (Радивоје Јовановић — Брадоња, Родољуб Чолаковић, Филип Кљајић и Драгојло Дудић — прим. М. М.) отишли у кафану, да сачекамо наше „савезнике“ четнике. Кафеџија нас је увео у собу и позвао четнике. Одмах су дошли: војвода и један четник. Обојица се познају са нашим командиром. После разговора од једног часа установили смо да војвода лично жели да узме учешће у акцијама са нашом четом, али да зато нема одрешене руке од свога штаба. Да ће најхитније послати курира своме штабу и да ће предложити заједничку сарадњу, пошто сматра да прва етапа борбе је апсолутно заједничка. Напомиње да му је жеља да се стави до знања нашим људима да између њих и нас не постоје никаква трвења и да не треба да дође ни до каквих сукоба. Од наше стране је изражена жеља да ми у њему не гледамо непријатеље народне борбе и да бисмо с њима баш желели да сарађујемо. Предлагали смо да се то једноставно спроведе одоздо, из масе, без обзира како ће становиште по тој ствари заузети руководство, а то је јединство кроз акције јер је то најсигурније и најтрајније. Како-тако, ипак је овај разговор значао извесно приближавање и отклањање сукоба између њих и нас и уливање уверења

¹² Д. Дудић, Дневник 1941, н. д., стр. 134—135.

код њих да ми, уистини, кад је у питању народна ослободилачки борба, питање постављамо на ширу основу и да нам је сваки Србин драг и мио и да никад не проливамо српску крв. Наша борба је овога пута уперена само противу Немаца...".¹³

У више својих говора грађанима на зборовима и разговора са сељацима Дудић је позивао у борбу, „све групе, како оне са Равне горе тако и оне из одреда Косте Пећанца”, раскринкавајући четничку паролу да „за борбу још није време” коју су четнички пропагатори упорно ширили. Карактеристичан пример за то је Дудићев разговор са групом сељака на путу између села Доњег Мүшића и Вртиглава, што је забележио и у свом Дневнику, 25. августа 1941: „А зар, другови, није време? Зар још увек ви мислите да није време? Тако говоре они са Равне горе, тако говоре сви петоколонаши, Љотићевци. Сви они који служе непријатељу. Зар ни онда није време, кад је непријатељ почео да купи војне обвезнике, стоку, жито и кад вам је дошао пред кућу да вам узима све што је за живот потребно. Наметнуо вам је да морате дати и оне намирнице које ви немате, него морате куповати за скупе паре, па носити окупатору... И ви још увек вичете: „није време”. Непријатељ вам пали куће и пљачка имовину. Ето вам случаја пред вашим прагом, случаја Аце Михаиловића, да не помињем друге случајеве! А ви још увек говорите „није време”. Ваљда чекате да непријатељ оде сам из наше земље, па да онда, кад ни једног Немца не буде на територији наше домовине, пограбите оружје и побете у бој. Е, моји другови, за то наш народ има савршени одговор: „После боја, копље у трње”. То што ви мислите, неће бити. Неће ове гладнице отићи из наше земље, својеволно. То су гусенице које ће нам све обрстити и земљу заголатити. Зар ви не знате историју свога народа? Да су Караборђе, Милош и други чекали да Турци изађу сами из Србије, никад то они не би дочекали, и ми бисмо још увек били под Турцима. Међутим, они су, овако како ми данас радимо, дизали устанке, па су ослободили земљу од Турака... Сви ми имамо пуне руке послова и сви смо оставили своје породице, било код куће, било по апсанама. Али овај посао, који ми данас обављамо, јесте најпречи посао како појединца тако и читавог нашег народа; зато, другови, немојте оклевати, побите са нама”.¹⁴

А у говору борцима Колубарске чете, 20. октобра 1941. у Рајковићу, Дудић се највише задржао на односима према четницима и Дражи Михаиловићу, наглашавајући да ти односи треба да буду „савршено коректни, с обзиром на значај наше ослободилачке борбе”.¹⁵

Као заменик команданта Ваљевског НОП одреда Драгојло Дудић је у Раћевини, Подрињу и Мачви координирао многе акције са Подрињским партизанским одредом, а преговарао је и са четницима

¹³ Исто, стр. 61—62.

¹⁴ Исто, стр. 99—100.

¹⁵ Исто, стр. 208.

који су деловали на том подручју. Неке детаље о тим преговорима и односима са четницима је често и записивао: „Из Врховног штаба су јављали да је непријатељ потиснуо наше снаге код Шапца; да се јаким колонама пробија ка Лозници и Церу; да је Будимир Церски са својим људима побегао с положаја испред Шапца и на тај начин потпуно препустио своје положаје непријатељу; да је с људима пљачкао околину и да се сада повлачи ка Ваљеву... Било је врло важно питање помоћи Церском четничком одреду и Мачванском партизанском одреду. Они су преко нашег Врховног штаба тражили помоћ у људству. Поред чете коју смо послали ка Лозници да се стави под команду друга Фиће, требало је послати и чету поручника Мартиновића у помоћ...”.¹⁶

Драгојло Дудић је био у комисији за саслушавање четничког војводе Будимира Илића Церског због напуштања положаја, о чему је записао следеће: „По подне смо саслушали Будимира Церског и његове сараднике. Поступали смо са њима другарски. Чича им је још одржао и неку врсту предавања баш као кад прима некога у партизане или некога ослобађа казне, па му даје моралне савете. Потом смо их под стражом упутили у Каменицу с налогом командире чете да им осигура превозна средства и да их упути у Крупањ нашем Врховном штабу за Југославију, коме смо и саслушања упутили”.¹⁷

Нарочито су били чести сусрети Драгојла Дудића и других руководиоца Ваљевског партизанског одреда са капетаном Драгославом Рачићем, командантом Церског четничког одреда, са којим је Подрињски партизански одред крајем августа 1941. био склопио споразум о заједничкој борби против окупатора. Један разговор са њим 14. октобара 1941. описао је Дудић следећим речима: „Стигли смо око пола десет на место опредељења. Нашли смо друга команданта и капетана Рачића... Ушли смо у собу и почели дискусију. Журило се при сваком послу, те и овде око дискусије. Друг Фића је истакао нужност једног командног кадра на фронту. Јединство команде је нужно и оно се мора направити између четника и партизана. Треба један штаб који ће да руководи заједничком борбом на фронту, без тога нема борбе, нема успеха. Од стране четника били су присутни, поред Рачића, још два официра, а од наше стране поред друга команданта још тројица другова. После краће дискусије постигнут је потпун споразум. Заједнички командни штаб од четири лица, два из војночетничког, а два из партизанског одреда, командант Рачић, помоћник друг Здравко. Помоћни орган, као стручно лице за оперативне акције, поручник Воја, а као политички комесар друг Милосав. Снабдевање заједничко и пошто ми имамо резерви преузимамо исхрану у своје руке. При штабу се установљава један посебан отсек за старање о снабдевању и другим пословима”.¹⁸

¹⁶ Исто, стр. 172—173.

¹⁷ Исто, стр. 180.

¹⁸ Исто, стр. 199—200.

Као учесник у преговорима о сарадњи са четницима и руководиолац партизанских акција на терену, Дудић је имао прилике да се увери у неискреност четника као савезника, и њихову непоузданост у борби против окупатора, о чему је такође оставио доста записа: „Дошао је командир Сава и друг Татовић. Саопштили су нам да је Будимир Церски у селу Забрдици; да су за људе реквирирали пет оваца, две свиње, две стотине килограма зоби и сена за комору, буре ракије за своје људе. Јели су и пили до изнемоглости. Долази једна учитељица, другарица. Улази затим један друг... Сви су понешто имали да кажу о церском војводи Будимиру и његовим људима. Једни су говорили да је то банда и да је треба разоружати; не треба ту ништа чекати. Пре или после с њима ћемо имати посла. Чича је написао овлашћење и послао друга Татовића да позове војводу да дође у штаб одреда ради преговора о заједничкој сарадњи противу непријатеља”.¹⁹ И даље: „На Белој стени водила се борба, то смо дознали од курира, али званичан извештај од Колубарске чете још није стигао. Четници напустили положај и тако је тежиште борбе пало на саме партизане”.²⁰ На другом месту је и ово: „Вратили смо се у Пецку. Опет су нам предали жалбу на четнике. Једна група од 30—50 четника разоружала наша три партизана, узели им оружје и поскидали одећу и обућу. По селима пијанче и узимају где шта стижу”.²¹

Крајем октобра 1941. Драгојло Дудић и цело војнополитичко руководство улагали су напоре да спрече надирање казнене експедиције у северозападној и западној Србији, непрекидно обилазећи борце на фронту. Са једног таквог обиласка Дудић је понео недвосмислене утиске да колико год су партизански борци и руководство показивали максимум хероизма да пруже отпор и спрече наступање казнене експедиције, на другој страни су четници и њихово вођство саботирали ту борбу. Ове оцене Дудић је записао 26. октобра, наводећи следеће: „Сем тога, ми смо са овог нашег пута извукли још један наш закључак: четници су се показали на свим секторима крајње недисциплиновани и нелојални савезници у моменту пробијања наших линија од стране казнене експедиције. Пре ових догађаја било је пуно изгледа на заједничку сарадњу; било је момената када су се и борили са нама заједно; али од оног тренутка кад су чули за пробијање фронта, напустили су положаје и побегли дубоко у позадину, даље него што смо ми наше рањенике и комору склонили. Нису само напустили положај; они су били тамо где борбе у ствари није ни било нити је пак било изгледа да ће је бити. Свуда куд су пролазили, ширили су панику и говорили како ће партизани платити цех, јер Немци неће нападати четнике. Али су ипак бежали. Са свих страна су стизале жалбе на њих: страховито су пљачкали. Из свега овога треба извести један закључак: да су редови четника проткани са доста пето-

¹⁹ Исто, стр. 175.

²⁰ Исто, стр. 179.

²¹ Исто, стр. 221.

колонашких жица и да такве вести шире баш ти петоколонашки типови ради стварања забуна и разбијања јединствене снаге нашег народа. Друкчије се не би могло протумачити та појава. Они су као заразни бацили у оболелом организму; чим осете снагу организма притаје се, а чим осете да организам слаби, они нападају”.²²

Овим оценама не би се имало шта додати сем чињенице да је идеја о напуштању фронта потицала директно од Драже Михаиловића, односно четничке Врховне команде, будући да је са окупатором и Недићевим квислиншким снагама припреман општи напад на партизанске снаге и Врховни штаб, а почетком новембра 1941. уследио је и четнички мучки напад на главнину партизанских снага у Ужицу.

Ваља поменути и чињеницу да су ОК и Штаб Ваљевског НОП одреда створили услове и прихватили Јосипа Броза Тита, команданта Главног (Врховног) штаба НОПОЈ, који је 18. септембра 1941. изашао на слободну територију и у рејону села Робаје стигао у Колубарску чету Ваљевског партизанског одреда. Захваљујући информацијама о држању четника, добијеним од чланова делегације која је преговарала са равногорским руководством, у којој се, као што је поменуто, налазио и Драгојло Дудић, Тито је већ наредног дана, тј. 19. септембра 1941, у Струганику код Мионице могао да поведе разговоре са Дражом Михаиловићем о сарадњи партизана и четника.

Овим разговорима присуствовали су, поред Тита, Милош Минић и Обрад Стефановић, члан ОК КПЈ за Ваљево, а са четничке стране, поред Михаиловића, учествовали су Драгиша Васић и мајор Александар Мишић, док се Дудић у то време, у својству заменика команданта, налазио на другим задацима у рејону Подгорине.

Познато је, по речима Тита, да је састанак у Струганику дао слабе резултате, јер је Дража Михаиловић упорно одбијао да отпочне било какву борбу против окупатора. Неке Титове мисли и оцене о четничком покрету, дате непосредно по повратку из Струганика на једном састанку у време одржавања Војнополитичког саветовања у Столицама, свакако је имао прилике да чује и Драгојло Дудић, будући да је био један од учесника овог историјског заседања. Тито је тада нагласио да Михаиловић игра дволичну улогу и да је врло вероватно да има везе и са Немцима и наставио: „Али у нашој тактици према Дражи Михаиловићу ми се морамо руководити не оним што Дража лично значи, него оним што он објективно представља. Несумњиво је да он представља један дио наше буржоазије која је антиосовински расположена. То њено расположење није борбено расположење; она ће да прави све могуће комбинације, али избегавајући опасности. Било би погрешно мислити да она сада нема утицаја и на шире слојеве народа у Србији. Стога у раскринкавању става Драже

²² Исто, стр. 222—223.

Михаиловића треба бити гибак, упоран и стрпљив. Само тако моћи ћемо политички изоловати Дражу Михаиловића”.²³

Говорећи о све чешћим захтевима руководства и бораца партизанских одреда да Михаиловића треба ликвидирати, Тито је на истом састанку нарочито подвлачио да је за народноослободилачки покрет најважније ликвидирати Михаиловића — политички: „Тек онда војничка ликвидација биће без икаквих политичких компликација. Осим нашег политичког рада у масама на раскринкавању Драже Михаиловића, помоћи ће и сам развитак оружане борбе против окупатора, која ће увлачити у акције све већи број људи и која ће натјерати Дражу да заузме одређени став. Тада ће сваки патриота моћи да види и оцијени шта је Дража Михаиловић. Сумње не може бити да ће то ићи у прилог развитка народноослободилачког покрета”.²⁴

Како су каснији догађаји показали, Михаиловићево поновно одбијање сарадње, понуђено од стране ВШ и Тита лично на састанку 26. октобра 1941. у Брајићима, и његов неуспели напад на партизанско Ужице, почетком новембра 1941, дефинитивно су разоткрили право лице четничке колаборационистичке организације која ће као таква до краја рата деловати и користити окупатора и са њим бити и поражена.

О издаји четника и њиховом мучком нападу на партизане у Ужицу, штаб и борци Ваљевског одреда обавештени су писмом ВШ, које је Дудић умножио ради достављања свим партизанским четама. О садржају тог писма он је истовремено у Дневнику забележио: „Курир из Врховног штаба помолио се на вратима. Обрадовали смо се. Брзо смо отворили писмо. Први редови су говорили о сукобу с Дражиним људима. Ти петоколонаши су у Пожези заробили пет вагона наших животних намирница, хапсили наше курире. Ухапсили су у возу команданта Шумадијског батаљона друга Благојевића и убили га у току прве ноћи. Заокружили су Ужице и кад је наишао наш камион с муницијом, била је пратња нападнута. Наши су их другови разоружали и неколико десетина њих заробили. Пре неколико ноћи дошло је до борбе са око 500 четника из одреда Драже Михаиловића. Разбијени су и око 140 заробљено. Наши су ликвидирали четнике у Пожези. У тој борби су наши партизани имали страховите жртве. Погинуо је командант батаљона друг Капелан, два командира чета и много партизана. Тешко је рањен друг Црни, поред осталих. У Ивањици је убијен друг Чоловић, командант Ариљског батаљона итд. Најзад се догодило оно што су наши људи с терена стално истицали да ће се догодити. Догодило се то да уместо борбе против фашистичких разбојника водимо борбу са својом браћом; уместо да проливамо непријатељску крв, ми се међусобно крвимо. Уместо да

²³ Родољуб Чолаковић, *Записи из ослободилачког рата*, I, Београд 1946, стр. 286.

²⁴ Исто.

²⁵ Д. Дудић, *Дневник 1941*, н. д., стр. 244.

²⁶ Исто, стр. 246.

људи Драже Михаиловића пресрећу непријатељске камионе, оти-мају оно што је српски народ одвајао од својих уста и давао за народну борбу; уместо да пресрећу Немце и Немце убијају, они пресрећу наше људе и убијају их из заседе. То је издајство; то је службе непријатељу; то је борба против свога сопственог — рођеног народа; то је хушкање брата против брата, оца против сина; то је злочин према српском народу. Непријатељ је успео да најзад оствари своје паклене намере: да нас завади и да се међусобно убијамо...”.²⁵

О издаји четника и новонасталој ситуацији Драгојло Дудић је говорио партизанима у Осечини: „Трудио се да што је могуће једноставније прикаже издајство које је извршио Д. Михаиловић” и завршио речима да је то „тешка борба пуцати на брата и да се ту мора поступати опрезно да до борбе не дође ако је икако могуће”.²⁶

Овај кратки осврт на један сегмент Дудићеве активности открива неуморну стваралачку енергију и упорност којом се он одликовао у спровођењу партијске политике изграђивања најширег народног фронта у борби за национално ослобођење; показује да је био ауторитативна, незаобилазна личност у организацији устанка у ваљевском крају и решавању битних војнополитичких питања која је оружана борба покретала и наметала; показује његову зрелост револуционара са јасним политичким погледима; поузданог преговарача и заступника партизанске ствари пред свим опонентима и противницима. Када је о преговорима са четницима реч, показује се да је Дудић заиста искрено желео да се сарадња четника и партизана оствари у борби и зато је са изузетним жаром и ентузијазмом уносио себе било кад је разговарао у својству званичног партизанског представника, било кад је на зборовима тумачио потребу заједничке борбе. Цитирани текстови, и поред тога што представљају Дудића чврстим преговарачем и заступником партизанске ствари, представљају га и као хуманог и осећајног човека који је стрепео од братоубилачке борбе чије је последице сагледавао много дубље, будући да је осетио ратне страхоте. Те његове стрепње нарочито су изражене у цитираном запису на крају овога рада у којем наводи да се догодило да уместо борбе против фашистичких разбојника водимо братоубилачку борбу и да је издајство и службе непријатељу борба против свога сопственог народа.

Најзад, овај кратки осврт показује да Дудићев стваралачки опус још није довољно истражен и изучен и да његов револуционарни и животни пут може бити веома поучан.

Zusammenfassung

DRAGOJLO DUDIĆ ALS PARTISANENUNTERHÄNDLER MIT DEN ČETNIKS 1941.

Im Laufe der Vorbereitungen und am Anfang des Aufstandes haben das Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Jugoslawiens und das Gebietskomitee der KPJ für Serbien unaufhörlich auf die Notwendigkeit der Gründung einer möglichst breiten Volksfront zum Kampf für die nationale

Befreiung, unabgesehen von der politischen oder religiösen Angehörigkeit, hingewiesen. An einersolchen Politik festhaltend hat sich die Führung der Volksbefreiungsbewegung auch gegenüber den Četniks unter dem Kommando von Draža Mihailović verhalten. Die Partei- und Partisanenführungen Serbiens haben von Juni 1941. an mit den Vertretern der Četniks-Organisation des Draža Mihailović zahlreiche Gespräche geführt und versucht, mit ihnen ein Abkommen zu schliessen und sie für den gemeinsamen Kampf gegen die Besatzungsmacht zu gewinnen. Insbesondere hat sich in dieser Arbeit Dragojlo Dudić als Politikommissar des Kolubara-Partisanentrupps und daraufhin auch als stellvertretender Kommandant der Valjevoer Partisanenabteilung engagiert. Als Unterhändler war Dudić zweimal Mitglied der Partisanendelegation, die zu Verhandlungen in den Stab von Draža Mihailović ging, aber auch bei mehreren anderen Gelegenheiten hat er mit einzelnen Kommandanten der Četniks verhandelt, die in der von der Valjevoer Partisanenabteilung und derjenigen von Podrinje umkämpften Gegend gewirkt haben. Bei jedem Kontakt und Gespräch mit den Vertretern der Četniks war Dragojlo Dudić bemüht, den Sinn, die Ziele und die dringende Notwendigkeit eines entschlossenen und gemeinsamen nationalen Befreiungskampfes der Četniks und der Partisanen zu erklären. Beispiele eines solchen Wirkens seinerseits hat er auch in seinem Tagebuch vermerkt, Angaben darüber gibt es aber auch in den vorhandenen Archivquellen. Auch bei vielen Zusammenkünften und Gesprächen mit den Bürgern hat er die Partisanenpolitik eines entschlossenen Freiheitskampfes gedeutet, indem er jede Unentschlossenheit blo stellte, insbesondere aber die von den Četniks hartnäckig verbreitete Parole, für den Kampf sei noch nicht die Zeit gekommen. Als Teilnehmer an den Verhandlungen über Zusammenarbeit mit den Četniks und Anführer von Feldaktionen der Partisanen hatte Dudić Gelegenheit, sich von der Unaufrichtigkeit der Četniks als Verbündete und ihrer Unzuverlässigkeit im Kampf gegen die Besatzungsmacht zu überzeugen. Darüber hat er auch Vermerke in seinem Tagebuch hinterlassen, aus denen ersichtlich ist, wie sehr er von der Tragödie des Volkes, von der Uneinigkeit und schliesslich vom Verrat der Četniks persönlich und emotionell betroffen war.

Dragojlo Dudić war wegen seiner seltenen Tugenden eine ungewöhnliche und einmalige Persönlichkeit unserer revolutionären und Befreiungsbewegung, deren Leistung und schöpferisches Gesamtwerk auch weiterhin erforscht werden sollen.